

H 5. Geesteswetenschap

Kernvraag

het opus, als remedie tegen overheersing van mens en natuur, gaat uit van correspondentie tussen het geestelijk leven en natuurverschijnselen.

in H4 is het opus aannemelijk gemaakt vanuit de natuurwetenschap. Hva gaat nu na in hoeverre de nieuwe natuurwetenschap behulpzaam is bij het zoeken naar een nieuwe bijpassende geesteswetenschap.

de **nieuwe natuurwetenschappelijke inzichten bepleiten (impliciet) een organistisch natuurbeeld**. Dat betekent een **vergeestelijking van de 'dode materie'**. Whitehead levert de **elementaire bouwsteen van deze natuur, de 'occasion of experience'**. Daarmee is in beginsel de fundamentele tegenstelling tussen geesteswetenschap en natuurwetenschap vervallen. **De nieuwe natuurmetafoor draait om de combinatie van zelfbeschikking (subjectkarakter) en omgevingsafhankelijkheid**. Beide vragen om een fundamentele herziening van het gangbare wetenschapsparadigma. De gangbare **subject-object-scheiding zal veranderen**. De **relatie mens-natuur** verandert van die van neutrale toeschouwer in die van **partijdige deelnemer**. De omgevingsbetrokkenheid betekent dat mens en natuur in alles op elkaar zijn aangewezen.

e.e.a. leidt ook tot een **andere kijk op de waarneming**, die recht doet aan **de rol van het lichaam** in de relatie mens-natuur. Deze nieuwe rol verandert onze kijk op **de relatie geest-lichaam**; de chaostheorie van de neurofysiologie toont de interactie van die twee.

hva vraagt: gelden de kenmerken van deze hoeksteen "occasion of experience" ook in het opus van de transformatie en dus in de geesteswetenschappen?

Kern aanpak

De **correspondentia van het opus** blijkt aan te sluiten op het principe van de **omgevingsbetrokken zelforganisatie** in de **chaostheorie**.

Hva bespreekt deze nieuwe metafoor/paradigma, de psychologie en godsdienstwetenschap. Daarbij ligt de nadruk op de **persoonlijkheds-transformatie en de natuurmystiek**. Ook nu krijgt de **rol van het lichaam in de waarneming** veel aandacht. De **chaosfysiologie van het menselijk zenuwstelsel biedt de opening naar de psychosomatiek**. Dit inzicht opent perspectief voor een interactieve/participatieve relatie tussen mens en omgevingsnatuur. En dit gegeven maakt de correspondentia van het opus meer aannemelijk.

5.1. de historische teloorgang van het opus, waardoor de huidige dualistische natuurbenadering is ontstaan. Er is een nieuwe grondhouding nodig.

5.2. de ontstaansgronden van het dualisme. De Copernicaanse revolutie is een veel genoemde verklaring. **K.Thomas en J.Needleman** vullen die aan met het microkosmisch mensbeeld: de mens waarin zich de uiterlijke kosmos weerspiegelt. De analogie microkosmos (mens) - macrokosmos (natuur) vormt de essentie van de leer van de correspondentia. Het **heliocentrisme werkte als katalysator op het reeds gaande verval van het opus** in het spoor van de scholastieke neergang. Binnen het Christendom verminderde daarmee de ruimte voor het opus. De **astrologie werd van zijn vaste plaats verdrongen door de theologie**.

5.3. de kosmologie -en het model van 'zelfbewustzijn'- van de procesdenkers biedt **perspectief voor een wetenschappelijke benadering van het opus der transformatie**. Opnieuw zijn de waarneming en de rol van het lichaam doorslaggevend.

Whitehead en Koestler versterken het organistisch alternatief voor het mechanistisch paradigma

5.4. de psychologie. De eenheid van leer en leven in het opus, sluit in de geesteswetenschappen aan op de psychologie van de **individuatie** (Jung), die op zijn beurt weer verbindt met de mystiek van Hindoeïsme en Taoïsme, die ook **een somatische component** binnen halen. Jung doet recht aan de **rol van planeten** in het mens- en wereldbeeld. Hij geeft betekenis aan de 'innerlijke astrologie': een complex van **archetypen** waarmee de mens zich moet verzoenen/identificeren. Jung verbindt aan de zodiak ook het **'collectief bewustzijn'** en dat laat zich vergelijken met Teilhard's **noosfeer**.

5.5. de theologie. Vooral Teilhard en Whitehead bieden een mogelijk **nieuw verbond tussen theologie en wetenschap**. Het **opus** als richtsnoer en methode voor wetenschapsbeoefening krijgt hierdoor **een religieuze en ethische dimensie**.
Vanuit het opus als paradigma kan de wetenschap het dualistische overheersingsparadigma in twijfel trekken.
Chaostheorie en procesdenken verhelderen en versterken elkaar. Het opusmodel vervult tussen hen een brugfunctie. Het opus kan ook de Aziatische en Westerse kosmologieën verbinden.

5.1. Nieuwe grondhouding nodig

Atoombom en genetische manipulatie konden ontwikkeld worden als effecten van cartesiaans denken en scheiding van wetenschappen.

Veel kernfysici stuiten vanuit hun dualisme op de religie. Het geest-materie-dualisme van Kant was eigenlijk bedoeld als een echtscheidingsverdrag dat de strijd tussen kerk en wetenschap zou beslechten. Voor Whitehead kon dat niet.

De mens is zich **pas vanuit het heliocentrisme als meester over natuur** gaan gedragen. In de scholastieke periode -3 eeuwen geleden- vond men dat de planeten de natuurprocessen beïnvloedden en dat de planeten een verlengstuk waren van God's hand. Thomas van Aquino erkent ook toevallige gebeurtenissen, los van planeetinvloed. Dat verbindt met processen in de chaostheorie.

Waarom moest het oude verbond tussen religie en wetenschap in het dualisme worden opgebroken? Hva zoekt antwoorden in het verband tussen astrologie en religie en in het mensbeeld als micro-kosmos.

Astrologie en religie. De -tot in het absurde doorgezette- **ontheiliging van natuur, lichaam en kosmos vloeide voort uit de angst van wetenschappers voor de kerkelijke inquisitie**.

Microkosmos. **Needleman** stelt dat kennis van de uiterlijke natuur in verband moet staan tot de wijze waarop de mens tot zelfkennis komt. Hij plaatst het **letterlijk lezen van de moderne wetenschap tegenover het gelovig lezen van de middeleeuwse wetenschap**.

5.5. Procestheologie

De nieuwe inzichten over leven, kosmos, natuur vormen hier het kader voor **theologisch** denken. Whitehead kiest, net als Aristoteles en Thomas van Aquino, voor **ervaring als grondslag voor de kosmologie**. De natuur is zonder het goddelijke ondenkbaar. De **primordiale God** is zijn abstracte dimensie, de **consequente** dimensie is zijn concreetheid. Het opus van de mysticus sluit bij deze kosmologie aan.

Niet het 'zijn' maar **het 'worden' staat voorop**. De **gebeurtenis, de 'occasion of experience' is de hoeksteen van alle transformatie**. **Mystiek laat zich verstaan als evolutie en individuatie**. Teilhard is overtuigd van de -noogenetische- evolutiefunctie van de mystiek. De mystiek bouwt aan het 'Komende Rijk'. Het is de vereniging van hemel en aarde, naar het voorbeeld van de incarnatie van de Geest in de Mensenzoon zelf.

De **waarneming als ervaringsgebeurtenis** valt ook onder het regime van de grondbegrippen van de chaostheorie. **In de keuzebeslissing realiseert de mysticus waarden die als erfenis aan de evolutie van de mensheid worden nagelaten**. In het opus stelt hij zich open voor de realisatie van het primordiale goddelijke aanbod: hij is medeschepper, inspiratiebron: Goed Nieuws. **Religie komt hierop neer dat er een wijsheid is in de aard van de werkelijkheid, waaruit een richtsnoer voortvloeit voor ons handelen ...**

Een hogere evolutiefase van het bewustzijn kan niet met iedereen tegelijk beginnen. Daarom zijn **kleine oasen van individuele pioniers belangrijk**, een model voor het leven van velen, een voorproefje op de evolutie van de gemeenschap. De discipelen doen gewoon na wat de meester, de enkele mutant, lichamelijk al verworven heeft. Uit deze **sterfelijke ervaringsgebeurtenis** kan **een onsterfelijke component** voortleven in de menselijke geschiedenis.

Whitehead's kader maakt duidelijk hoe we de mystieke transformatie filosofisch en theologisch kunnen duiden binnen een wetenschappelijk aanvaardbaar begrippenkader dat strookt met de moderne natuurinzichten. Daarmee plaatsen we de **mystiek in het centrum van een actuele natuurfilosofie** die aansluit bij de hedendaagse wetenschap over natuur, God en mens. **Teilhard evolutieviesie verbindt de mystiek met het lichaam en de natuur**. De mystieke bewustzijnsverhoging kan dus worden uitgelegd als een transformatieve drempeloverschrijding van het zenuwstelsel, een complexiteitsverhoging die **een onsterfelijke bijdrage levert aan het mystieke lichaam, het 'Komende Rijk'**.

Rituelen functioneren als middel tot herbeleving en tegenwoordig-stelling van de oorspronkelijke scheppingsdaad. In Europa komen de restanten ervan nog voor op het traditioneel agrarische platteland. Mircea Eliade biedt aanwijzingen dat **het opus van de mysticus (en de alchemist) een kernachtige voortzetting is van deze vroegere rituelen, en dus ook een scheppingsact aan het begin der tijden**. Het opus mag worden gezien als het belangrijkste rudiment van de archaische religie. Het ritueel -net als het opus- richt zich op de transcendentie van het alledaagse, op de afbraak van het ego en de identificatie met het goddelijke voorbeeld, dat synoniem is met het archetypische Zelf. Er is -naast de identificatie met het archetypische Zelf- **nog een belangrijke overeenkomst tussen opus en ritueel: de factor tijd**. Dat speelt in het herbeleven van de schepping, eraan deel te nemen en daardoor de hogere waarde van het leven te ervaren. **De sacrale tijdservaring (kairos) is alleen mogelijk door uit het ritme van de dagelijkse profane tijd (chronos) te stappen. Met de lichaams oefeningen van de Yogi en de Taoïst** kan iedereen in het dagelijkse (sacrale) leven de tijd overschrijden en het paradijs ervaren. Bovendien geeft dat het opus/ritueel zijn **geneeskracht**. **Door de terugkeer wordt de scheppingskracht van toen in het heden werkzaam als de sacrale tegenkracht**. Dat is het geval zodra de beoefenaar van het opus alle profane verpakkingen van het ego heeft afgewikkeld en doordringt tot het archetypische Zelf. Deze Zelf-identificatie is de psychische ervaring van het contact met de oorsprong, de schepping of zo men wil het 'paradijselijk bestaan'.

Het sacrale element van het contact met de oorsprong is in alle leven aanwezig. Het is de **metafysische kant van de biologie**. Elke gebeurtenis bezit van nature de ruimte voor creativiteit waarin de oorspronkelijke scheppingsdaad zich voortzet. Whitehead stelt dat het **bewustzijn de natuurlijke 'counter agency' is die de entropische krachten van verval en neergang kan breken**. De rede draagt aldus de negentropische evolutie die zichzelf in de mens bewust is geworden. Om te beginnen in de spirituele pioniers die de 'weg' van de mystiek, de yoga, de alchemie of het opus hebben ontdekt als concreet operationeel instrument voor iedereen.

5.4. Psychologie en transformatie

In de **individuatiepsychologie van Jung staat de transformatie van grondhouding centraal**. Die noodzaak vloeit ook voort uit de nieuwe natuurwetenschap. De natuur vormt een geheel met de mens, samen zijn zij betrokken in een interactieve ontwikkelingsdynamiek. Maar wat betekent dit voor het mensbeeld in de psychologie en de theologie? **Kan de menswetenschap het nieuwe natuurbeeld incorporeren, dwz dat bewustzijn, geest en ziel niet meer gescheiden blijven van lichaam en natuur**. En hoe kan lichaam en natuur met de geest verbonden worden gedacht?

hva zoekt antwoorden bij Brown, Schweitzer en Jung. Hij verkent de **samenhang tussen de psychologie van de transformatie en de theologie van de incarnatie**. Ervaringsgebeurtenissen dragen bij aan veranderingen van het zenuwstelsel en dus leggen deze psychosomatische gebeurtenissen de basis voor een nieuwe grondhouding. Het is denkbaar dat **de mystieke weg ook een psychosomatische ontwikkeling is die zich verwijderd van de overheersing**. hva wil de visie dat de mens met het mystieke huwelijk bijdraagt aan de evolutie van het leven (noogenese) verbinden met de psychologie en dat kan mbv de individuatietheorie van Jung

Jung signaleerde overeenkomst tussen de **fasen van de taoïstische mystieke weg en de fasen van het individuatie-proces**: nigredo, albedo en rubido (de vereniging van het rode en het witte, vaak voorgesteld als een huwelijk waaruit de androgyne wordt geboren). De **opwaardering van het vrouwelijke leidt tot een nieuwe grondhouding met minder overheersing**. Er is dan tegelijk sprake van **opwaardering van het goddelijke**, door de identificatie van het Zelf met de 'kosmische mens' (en met Christus, Boeddha of Krishna) voor te stellen als een androgyn wezen.

bij de **yoga in de Ayurvedische traditie**, via Chopra, vindt hva een psychosomatisch instrument van bewustzijns-evolutie en persoonlijkheidsontwikkeling. Trefwoorden: identificatie met het Zelf van de Rishi, meditatie technieken als bij de individuatie van Jung, binnen en buiten gaan samen, kwantumgenezing, zenuwcellen scheppen met onze gedachten. Chopra blijft echter ver van de mystieke weg.

Assagioli vergelijkt de individuatietherapie met wat mystici noemen 'de beklimming van de berg'. A spreekt ook van de 5 fasen van spirituele ontwikkeling. A gebruikt ook somatische technieken. Daarbij staat zijn **transpersoonlijke psychologie** dichter bij de archaische en exotische leringen.

hva zoekt tenslotte in het contact **oost-west naar stromingen die niet gevangen zitten in het dualistisch paradigma**. Hij ziet kans op overbrugging mbv Chopra, Assagioli en Wilber.

Het **'Atman-project'**. **Wilber** stelt: De psychologische ontwikkeling in mensen heeft hetzelfde doel als de natuurlijke evolutie: het voortbrengen van eenheden van steeds hogere orde. En omdat de hoogste eenheid gelijk is aan Boeddha, God of Atman, volgt hieruit dat psychologische groei gericht is op Atman. Het opus bevat naast een spirituele ook een lichamelijke en natuurlijke transformatie; het project zoekt het universele element in de grote religies net als Jung; de **bewustzijnsverruiming is onderdeel van een alomvattend natuurlijk proces**.

5.3. Organistische methodologie

uitgangsvraag: bieden de nieuwe metaforen en modellen in de methodologie een organistisch **alternatief voor het mechanistisch paradigma?**

de **holon-metafoor** van Koestler sluit aan bij de nieuwe chaoswetenschap en verzoent oude en nieuwe wetenschap.

Whitehead's model van het zelfbewustzijn, de combinatie van een **organistisch natuurbeeld** en een **identificerende natuurwaarneming**, helpt een **nieuwe relatie mens-natuur** ontwikkelen. Het model sluit aan bij de bestaande ecosociale overheersingsproblematiek, die vlg Toulmin voortkomt uit de **'dubbele verzaking'** van afstand doen van de natuurbenadering als 'geheel' en van de persoonlijke betrokkenheid in de waarneming.

de **chaostheorie** heeft het **eenheids-paradigma van mens en natuur** meer aannemelijk gemaakt, maar hoe kunnen we de participatie of interactie in de nieuwe natuurrelatie concreet maken? Deze vraag zoekt hva verder uit in H6/5.5 o.a. met Needleman's vragen over uitwendige natuurkennis via zelfkennis, gelovig lezen van het boek der natuur, innerlijke wetten die corresponderen met die van de uiterlijke kosmos en de eenheid van leer en leven enz.

Maar eerst wil hva nog de **aard van de persoonlijke betrokkenheid** uitwerken, waarin dan de **transformatie van grondhouding** centraal staat. Zeker Whitehead denkt in die richting: elke vorm van zijn is 'relatedness' en 'transformative process' (5.5). Maar hij begint met de individuatiepsychologie van Jung (5.4). Gekoppeld aan het **procesdenken** brengt de **individuatie** een **incarnatorische theologie** in beeld in 5.5. die hva vergelijkt met de **mystieke zelftransformatie**.